

دکتر غلامحسین مصاحب پدر دانش نوین ریاضی و چهره برجسته دانشنامه نویسی

«غلامحسین مصاحب» که به عنوان پدر ریاضیات نوین در ایران شناخته می شود، از برجسته ترین چهره های دانشنامه نویسی است؛ دانشمندی که توانست نوآوری های بسیاری را در این عرصه به انجام رساند. اقدام ماندگار دیگر وی تلاش برای گسترش زبان علم در ایران از طریق واژه سازی های نو بود.

مصاحب در سال 1289 در تهران متولد شد. خاندان مصاحب در نایین از دوران صفویه به این سو شناخته شده هستند و چند تن رجال ادب و هنر از این خاندان برخاسته اند، از جمله «ملا مصاحب» که در عصر شاه عباس شاعری بنام بود. (1)

پدر بزرگ مصاحب خوشنویس، پدرش طبیب و مادرش شاعر بودند. او در دوره تحصیل ابتدایی علاقه زیادی به ریاضیات داشت و با خواندن جبر و هندسه در دوره متوسطه، علاقه اش به ریاضیات بیشتر شد. مصاحب افزون بر علم ریاضیات، زبان های عربی، فرانسوی و انگلیسی را نیز در حد عالی فرا گرفت. وی همچنین به زبان های روسی و آلمانی نیز در حد استفاده از منابع آشنایی داشت. مصاحب در سال 1309 مجله ریاضیات مقدماتی و عالی را تاسیس و 11 شماره از آن را منتشر کرد.

وی در سال 1316 ازدواج کرد و سپس برای ادامه تحصیل به فرانسه رفت. پس از بازگشت، تدریس را در دانشسرای عالی به طور جدی در سال 1320 آغاز کرد. در سال 1324 برای تکمیل تحصیلات به انگلیس رفت و در سال 1327 موفق به دریافت درجه دکتری در ریاضیات از دانشگاه کمبریج شد. وی در همین سال به عضویت انجمن ریاضیدانان انگلیس نیز درآمد. مصاحب در این کشور شاگرد «برتراند راسل»، ریاضیدان و فیلسوف نامدار انگلیسی بود.

مصاحب پس از بازگشت به ایران، در وزارت علوم و آموزش عالی مشغول به کار شد. سال 1340 به خدمت در بخش ریاضی دانشسرای عالی پرداخت و سال 1342 به درجه استادی رسید. وی در سال 1345 برای جبران کمبود استاد ریاضی در کشور، به تاسیس موسسه ریاضیات در دانشسرای عالی اقدام کرد.

از آثار وی می توان به «جبر و مقابله خیام»، «مدخل منطق صورت»، «حکیم عمر خیام به عنوان عالم جبر»، «آنالیز ریاضی» و «تئوری مقدماتی اعداد» اشاره کرد.

مصاحب که افزون بر ریاضیات در دانشنامه نویسی نیز به یکی از سرآمدان ایران مبدل شد، در سپیده دم بیست و یکم مهر سال 1358، دیده از جهان بریست.

***مصاحب؛ پدر ریاضیات نو

مصاحب را به دلیل تلاش در راه ترویج ریاضیات جدید در ایران، پدر ریاضیات نو می دانند. از وی بیش از یکصد جزوه و کتاب در علوم ریاضی به چاپ رسیده است.

کتاب تئوری مقدماتی اعداد به عنوان آخرین اثر مصاحب، موفق به اخذ جایزه بهترین کتاب سال شد. از مصاحب کتاب آنالیز ریاضی که نخستین اثر در زمینه آنالیز است به زبان های بین المللی ترجمه شده است.

«مهدی محقق» رییس انجمن آثار و مفاخر فرهنگی کشور معتقد است که مصاحب یک عالم بی نظیر و یک ریاضیدان برجسته بود که تفکر برجسته علمی داشت و نسل جوان را در زمینه علمی حمایت و تشویق می کرد. (2)

*** مصاحب و دانشنامه نویسی مدرن

بسیاری از صاحب نظران، دانشنامه نویسی را یکی از نقطه های عطف حیات فکری انسان می دانند. در واقع تدوین دانشنامه ها پاسخ به نیاز جامعه برای تکامل فرهنگی و معنوی است. دایره المعارف ها مانند لغتنامه ها و اطلس ها، از جمله کتاب های مرجع هستند، یعنی کتاب هایی که شخص برای کسب اطلاع اجمالی در موضوع معین به آن ها مراجعه می کند.

مصاحب بانی و سرپرست دایره المعارف فارسی بود که از نظر ویراستاری و نمونه خوانی از دقیق ترین آثار منتشر شده به فارسی است. این دانشنامه شامل مقدمه ای است که اصول، روش کار و نحوه استفاده از دانشنامه در آن به طور جامع توضیح داده شده است. دانشنامه 43 هزار مدخل دارد که از آن میان، 23 هزار مدخل خارجی، 11 هزار مدخل مربوط به ایران و اسلام و بقیه مدخل های ارجاعی است. مدخل های خارجی بیشتر ترجمه و اقتباس است اما همه مدخل های مربوط به ایران تالیفی است.

مصاحب در دایره المعارف دارای نوآوری های بسیاری است. برای نمونه می توان به اختصارات به کار رفته در آن اشاره کرد که در ایران کمتر مطرح شده و به کار رفته است. در حالی که مصاحب به وفور از

علائم اختصاری استفاده می کرد، رعایت آن را به خصوص در کتاب های مرجع لازم می دانست. همچنین وی رعایت رسم الخط و نقطه گذاری یکسان را در دایره المعارف رعایت کرده و بخش مفصلی از مقدمه دایره المعارف را به شرح قواعد آن اختصاص داده است. مصاحب در انتخاب حروف مختلف چاپی و نحوه حروف چینی و چاپ دایره المعارف هم نهایت ذوق و سلیقه را به کار برده است. (3)

***نقد و بررسی

مصاحب سه کار بزرگ، دوران ساز و ماندگار فرهنگی، علمی و پژوهشی انجام داد؛ نخستین کار وی پایه گذاری، سرپرستی و ساماندهی مهمترین دایره المعارف فارسی بود که با همکاری جمعی از برجسته ترین دانشمندان ایران تدوین شد، دومین کار اثر گذار وی تاسیس و مدیریت موسسه ریاضیات در دانشسرای عالی، با هدف تربیت استاد ریاضیات برای دانشگاه ها و مدارس عالی ایران و ایجاد مرکزی مجهز جهت تحقیق و پژوهش در زمینه ریاضی بود و سومین کارش تلاش پیگیر در عرصه غنی کردن زبان علمی فارسی از طریق واژه سازی بود که پایه ای اساسی برای این کار گذاشت و با همکاری جمعی از دانشمندان عصر خود، مجموعه ای از واژگان علمی را برای گسترش زبان علم در ایران به وجود آورد.

«کامران فانی» نویسنده و مترجم برجسته در زمینه ویژگی های شخصیتی مصاحب بر این باور است که نخستین ویژگی مصاحب شخصیتی علمی و روحیه علمی اش بود؛ دومین ویژگی اش منش و اخلاق اش به عنوان شخصی پیگیر، کوشا و مصمم بود و سومین ویژگی اش دانش گسترده و عمیق اش در معارف عمومی بود. (4)

*پی نوشت ها:

- 1- مصاحب، محمود، «شرح حال و آثار دکتر غلامحسین مصاحب»، جهان کتاب، شماره 29 و 30، بهمن ۱۳۷۵، ص ۱۸
- 2- «نکوداشت پدر ریاضیات جدید در ایران برگزار شد»، خبرگزاری ایرنا، دهم اسفند 1394
- 3- فانی، کامران، «دایره المعارف فارسی: میراثی پایدار»، ماهنامه مهرنامه، شماره ۱۶، آبان 1390، ص ۲۱۸
- 4- منبع پیشین، ص ۲۱۸